

אימפריה של גיל ההתבגרות

אמריקה ורעיון האימפריאליזם

גיימס קורט

★

אבל במאה העשרים היתה קוטנה הורה למרמס לשתי אימפריות נוספות – גרמניה הנאצית, כאשר מצאה את עצמה בתוך פרוטקטורט בוהמיה-מורביה של הרייך השלישי, וברית-המועצות, כאשר מצאה את עצמה ברפובליקה הסוציאליסטית של צ'כוסלובקיה. אין צריך לומר ששתי אימפריות אלה לא השאירו אחריהן כל מורשת ארכיטקטונית שתשווה לזו של ההבסבורגים.

עתה דומה שאימפריה רביעית עומדת לפרוס את שליטתה על קוטנה הורה ועל הרפובליקה הצ'כית, שבה מוצאת העיר את עצמה בימינו – האימפריה האמריקנית. ואכן, במובן מסוים האימפריה האמריקנית כבר הפעילה שם את "עצמתה הרכה" בדמות התרבות העממית שלה. בעוד השמש נוטה לערוב מאחורי הצריחים הנישאים והגגות המשולשים המקיפים את כיכר העיר, שמעתי צלילי מוסיקת ראפ בוקעים מהרשמקולים הענקיים הנישאים על כתפי נערים החובשים כובעי בייזבול ומכנסי שק.

סיפורם של שני סיפורים

מאה העשרים שלטו כבר אפוא בוהמיה שלוש אימפריות גדולות, ועכשיו מתכוננת מעצמה רביעית, אולי גם היא אימפריה בדרכה שלה, להרחיב את שליטתה על בוהמיה ועל שאר הארצות העתיקות של אירופה המרכזית, ומבטיחה לעשות זאת בדרכי שלום ושגשוג. אבל להבדיל מהאימפריות הקודמות, ארצות-הברית מרחיבה את נחלתיה בהסכמתם המלאה, ואפילו בהפצרותיהם, של עמי אירופה המרכזית עצמם, ודומה שהלהוטים ביותר לכך הם הבוהמים. מנקודת-ראותם של אנשי אירופה המרכזית בתקופה היסטורית זו, ומנקודת-ראותם של האמריקנים עצמם, אין לעצמה האמריקנית

הזמה העיקרית של ממשל קלינטון בתחום מדיניות החוץ, בתקופת כהונתו השנייה, היא הרחבת ברית נאט"ו על-ידי צירופן של צ'כיה, פולין והונגריה. מדינות ותיקות אלה, שידעו תלאות רבות, היו תמיד חלק מ"אירופה המרכזית" והיו כלאות במשך ארבעים שנה באירופה המזרחית, גרורת הסובייטים. עתה הן שואפות להיות חלק מאירופה המערבית, או אפילו מהקהילה הצפון-אטלנטית. בתמיכה למהלך זה התארגנה בזמן האחרון קבוצה של ראשי מדינות חוץ ומומחים ממדינות שונות החברות בנאט"ו, הקוראת לעצמה – כמה יאה – "היזמה האטלנטית החדשה". במאי 1996 התכנסה חבורה זו ב"וועידת פראג", הבירה העתיקה והיפה ביותר באירופה המרכזית.

השתתפתי בוועידת פראג ונהייתי ממנה – הן מהוועידה עצמה והן מהעיר, ועכשיו אני יושב בשעת אחר-הצהריים מאוחרת, ביום אביבי נאה, על ספסל בכיכר המרכזית של עיר בוהמית עתיקה ויפה נוספת, קוטנה הורה, כחמישים קילומטר מזרחית לבירת צ'כיה.

קוטנה הורה היא כיום עיר קטנה, אבל מצוי בה אוסף מרהיב של בניינים בסגנון הברוק והרנסנס, זכר לימים שבהם מכרות הכסף העצומים שלה סיפקו את הבסיס הפיננסי לא רק לכנסיות מרהיבות, למנזרים, לארמונות ולכיכר העיר שבה אני יושב, אלא לאימפריה שלמה, בית הבסבורג. ההבסבורגים היו הראשונים שסברו כי השולט בוהמיה שולט באירופה, ומכרות הכסף של קוטנה הורה היו חלק נכבד מהסברה הזאת. האימפריה ההבסבורגית לחמה בקרבות רבים וניצחה בהם, על מנת לשמור על העיר ועל המכרות שלה בתחום נחלתה, והצלחה בכך ממש עד לקצה, ב-1918.

גיימס קורט (James Kurth) הוא פרופסור למדעי המדינה במכללת סוורת'מור. המאמר תורגם מתוך The National Interest, מסי' 48, קיץ 1997, ברשות האדיבה של המחבר ושל המערכת.

דבר וחצי דבר עם אימפריה. בהשקפה זו יש לא מעט טעם והיגיון, והאמריקנים אינם חדלים מלומר זאת.

אבל מנקודת-ראותם של אירופים אחרים, בהזדמנויות אחרות, העצמה האמריקנית היא רק האחרונה במצעד המפואר של אימפריות שחלפו לאורך חמש מאות שנות התקופה המודרנית. אפשר לומר שתקופה זו החלה עם גילוי העולם החדש על-ידי קולומבוס, והגיעה לשיאה כעבור חמש מאות שנה כאשר מדינה מהעולם החדש – ארצות-הברית – היא המעצמה הקיסרית המחזיקה בכתר ההגמוניה העולמית. כמו שנראה בהמשך, גם בהשקפה זו יש לא מעט טעם והיגיון.

סיפורה של העצמה האמריקנית בזירה הבינלאומית הוא בעצם סיפורם של שני סיפורים: הסיפור האמריקני – סיפורה של רפובליקה דמוקרטית ושל התפשטותם המתמדת של ערכיה האוניברסליים; והסיפור האירופי – סיפורה של אימפריה אמריקנית ושל התפשטותו המתמדת של הרעיון הקיסרי שלה.

פשיטא, שהאמריקנים מעולם לא חשו בנוח עם הרעיון שהתפקיד שנוכח להם בזירה הבינלאומית יהיה תפקיד של קיסרות. ארצות-הברית נולדה במלחמת עצמאות של מושבות אמריקניות, שביקשו להשתחרר מעולה של האימפריה הבריטית, האימפריה הגדולה ביותר בעולם בתקופה ההיא. האמריקנים ניהלו ב-1812 מלחמה שנייה נגד אותה האימפריה, ובמשך כל המאה התשע-עשרה ראו את עצמם כרפובליקה אמריקנית הניצבת מול האימפריות האירופיות, כשזו הבריטית נחשבת לאיום החמור מכול. האמריקנים ראו בהתפשטותם הבלתי-פוסקת במאה התשע-עשרה סיפוחי שטחים שהיו טבעיים לגמרי, ואפילו "ייעוד מוצהר", ולא דווקא הרחבת אימפריה המשעבדת עמים זרים בארצות רחוקות. אבל למעשה, ההשתלטות על הפיליפינים (ועל שטחים נוספים באוקיינוס השקט) ועל פוארטו ריקו (ועל שטחים נוספים בים הקריבי) בשנות התשעים של המאה שעברה דמו מאוד לכיבושיהן של האימפריות האירופיות מעבר לים בתקופה ההיא. אבל רוב האמריקנים חשו אינוחות גוברת נוכח המציאות הזאת, ועד מהרה החלו לכנות אותה בשמות אחרים (חבר-העמים הפיליפיניים, ואחר כך גם חבר-העמים של פוארטו ריקו, והענקת עצמאות פורמלית וחפוזה לקובה ולפנמה).

אין ספק שהרטוריקה, וגם המדיניות, של הנשיא וודרו וילסון במלחמת-העולם הראשונה, ושל הנשיא פרנקלין רוזוולט במלחמת-העולם השנייה, היו אנטי-קולוניאליות מבחינת החזון שלהם בדבר הצורה שילבש העולם אחרי המלחמה. השקפות אלה יצרו מתח מתמיד בין ארצות-הברית לבעלות-בריתה, בריטניה וצרפת, ששלטו באימפריות הגדולות ביותר בעולם מעבר לים. למרות שארצות-הברית עצמה השתלטה במהלך שתי מלחמות-העולם על שטחים נוספים מעבר לים (איי הודו המערבית של דנמרק, שהפכו לאיי הבתולה האמריקניים, במלחמת-העולם הראשונה; מיקרונזיה ואיים נוספים באוקיינוס השקט במלחמת-העולם השנייה), האמריקנים מעולם לא ראו בהשתלטויות אלה הרחבה של אימפריה. אדרבא, מאחר שהשטחים האלה לא "הסתדרו" עם שום תפיסה של האמריקנים לגבי עצמם, הם לא הקדישו להם כמעט כל מחשבה.

לבסוף, אחרי סיומה של מלחמת-העולם השנייה ועם

התפשטותה של המלחמה הקרה, החלו העצמה והנוכחות האמריקניות להתרחב בכל העולם החופשי (ובייחוד באירופה המערבית, בצפון-מזרח אסיה ובאמריקה הלטינית), ואולי אף על פני תבל כולה. עצמה ונוכחות אלה החלו להשתרע על פני שטחים רחבים עוד יותר אחרי קץ המלחמה הקרה. ובכל זאת, במשך כל חמישים השנים הללו מעולם לא התייחסו אישי ציבור אמריקניים או הציבור האמריקני עצמו לארצם כאל אימפריה, או לתפקידם כתפקיד אימפריאלי. אפילו מונחים מרוככים יותר (ומדויקים יותר), כמו הגמוניה ותחום השפעה, יוחסו לארצות-הברית רק על-ידי אנשי אקדמיה המתמחים ביחסים בינלאומיים. המונחים שבהם משתמשים האמריקנים לתיאור מעמדם הבינלאומי הם "ביטחון קיבוצי", "ארגוני אמנות" או בריתות, "מוסדות בינלאומיים", "ארגוני סחר" ו"קידום זכויות האדם". אם אמריקה היא אימפריה, הריהי האימפריה המוצהרת פחות מכול בהיסטוריה.

עם זאת, אין קושי לתאר את תפקידה של ארצות-הברית בזירה הבינלאומית בצורה שתבליט את דמיונה למספר אימפריות אירופיות. אירופים, אנשי אמריקה הלטינית ומזרח אסיה רבים כבר עשו זאת לעתים קרובות. אמנם נכון שבימינו רוצים אירופים רבים שארצות-הברית תרחיב את השפעתה הצבאית והכלכלית על מרכז אירופה ומזרחה (הרחבת **נאטו** והשקעות הון). משום כך, אין זה נכון להתווכח על האימפריה האמריקנית, והדיונים מתנהלים בקול ענות חלושה. בדומה לכך, גם באמריקה הלטינית יש אליטות לא מעטות השואפות שארצות-הברית תרחיב את השפעתה הכלכלית באזורן בדרכים מסוימות (הרחבת NAFTA והשקעות הון). גם כאן אין זה נכון לעסוק עכשיו בדיונים על "האימפריאליזם האמריקני", שעד לפני עשר שנים, בערך, נתקבל בצורה טבעית כל-כך על-ידי דורות רבים של אנשי אמריקה הלטינית.

אך כל זה עתיד להשתנות עם הזמן. מדרך הטבע שיהיו אכזבות מהיבט זה או אחר של ההשפעה האמריקנית המורחבת באירופה ובאמריקה הלטינית, ואין ספק שהדבר יגרור את חידוש הוויכוחים על האימפריה האמריקנית בארצות אלה. נראה שגם הסינים יתחו את ארצות-הברית מזווית-ראייה אימפריאלית, אך מחמת קוצר היריעה נתייחס לדיווחים המבליטים את קווי הדמיון בין ארצות-הברית לאימפריות האירופיות, פשוט כמו אל "הסיפור האירופי".

בגרסה זו של הסיפור לא נסתפק בהשוואת המקרה של אמריקה לאימפריות הפורמליות של בריטניה, צרפת וספרד מעבר לים. אנו נערוך השוואות גם עם הגרסאות הלא-פורמליות של אימפריות אלה, מעבר לים, וגם עם האימפריות היבשתיות של פרוסיה ורוסיה. האבחנות וההבדלים שיש להם חשיבות בסיפור האמריקני תופסים מקום מרכזי פחות בהרבה בסיפור האירופי, וכך גם בהבדלים בין אימפריות מעבר לים ואימפריות יבשתיות, ובין אימפריות פורמליות ללא-פורמליות.

ההתרחבות היבשתית של ארצות-הברית במאה התשע-עשרה (ובייחוד קניית לואיזיאנה וסיפוח הטריטוריות בדרום-מערב, אחרי מלחמת מכסיקו), מזכירה – בסיפור האירופי – את הסיפוחים היבשתיים שעשתה פרוסיה במאה התשע-עשרה (בייחוד בפולין), ואת ההתרחבות

האימפריה ההבסבורגית והאמונה הקתולית הקדושה

האירופים למדו מהאימפריה הרומית מה יכולה אימפריה להיות ומה היא צריכה להיות. האימפריה הרומית הכתיבה את אמות-המידה ושבחה את דמיונם של האירופים במשך יותר מאלף שנה אחרי נפילתה. הרעיון האימפריאלי הרומי בא לידי ביטוי במשפט הרומי ובשפה הלטינית, וגולם בארכיטקטורה הקלאסית ובמשפחה הרומית. ארבע תכונות אלה נותרו כמורשת נערצת של הישגי האימפריה שנתרו בעינין גם זמן רב אחרי שהיא עצמה חלפה מן העולם. אבל האימפריה הרומית המשיכה להתקיים גם בצורה ממוסדת ומוגדרת, בדמות הכנסייה הקתולית-רומית, שהמבנה שלה ונושאי התפקידים בה (לרבות איש הכהונה הבכיר ביותר, ה-Pontifex Maximus, המגשר שאין בלתו בין עולם החולין לעולם הרוח), שיקפו את מבנה האימפריה. הכנסייה הקתולית הרומית היתה יורשת מוחשית לאימפריה הרומית הרבה יותר ממקבילתה החילונית, ולעתים יריבתה – האימפריה הרומית הקדושה של ימי-הביניים. היה זה רק טבעי אפוא שהאימפריה הראשונה של העידן המודרני – בית הבסבורג של אוסטריה וספרד, תחשוב שהיא מביאה בכנפיה את תחייתה של האימפריה הרומית שהתממהה זמן כה רב. ואכן, אימפריה מחודשת זו התעדתה להיות שלמה ומושלמת יותר מהאימפריה המקורית, מפני שתקיף לא רק את העולם הישן אלא גם את העולם החדש, ולא רק את העולם החילוני אלא גם את העולם הרוחני. האימפריה ההבסבורגית היתה אימפריה של התחדשות בשני מובנים: בתקופה שבה היא מתקיימת וברעיון האימפריאלי שלה.

האמונה הקתולית הרומית ניצבה במרכז הרעיון האימפריאלי ההבסבורגי. כל תכונה חשובה של האימפריה היתה ביטוי לתפיסה הקתולית-רומית בדבר המצב האנושי. אפשר ללמוד על כך מתחומים שונים ומגוונים כמו ממשל, משפט, כלכלה, תכנון ערים, ארכיטקטורה של בנייני ציבור, ובממלכת ספרד – גם בתכנון בתים פרטיים. התפיסה היתה שהטבע האנושי הוא תוצר מורכב של חסד האל ושל החטא האנושי, ושבני-האדם מסוגלים לחולל את כליל הטוב ואת פסגת הרוע. את הטוב יש לטפח ואת הרוע יש לדכא, בתוך מסגרת שלטת וסמכות רוחנית חזקות הפועלות יד ביד. עם זאת, סמכויות אלה יתירו למרץ של הפרט לשגשג בתוך סדר אוניברסלי (עולמי וקתולי גם יחד). האוטונומיה המקומית הממשית תתקיים בתוך דל"ת אמות של הסמכות המרכזית הפורמלית.

על-פי השקפת העולם ההבסבורגית והקתולית, הטיפול האנושי האידיאלי הוא הקדוש. אבל, כפי שאפשר היה להיווכח בנוסחה הספרדית, קדושים יכולים להיות אנשים שונים ומגוונים כמו החייל בשירותה הנצחי של האמונה (איגנטיוס הקדוש מלוילה, מייסד כת הישועים, או "חייליו של ישו"), או המיסטיקן המקיים הידברות נצחית עם האל (יוחנן הקדוש של הצלב, תרזה הקדושה מאווילה). אולם האידיאל האנושי השכיח יותר הוא האדם הבוגר שצבר ניסיון באתגרי החיים, במבחניהם ובמכאוביהם, אגר עצמה, חכמה ושיקול-דעת, ועכשיו יש ביכולתו לשלוט

היבשתית של רוסיה הצארית במשך מאות שנים (גם היא בפולין, אבל גם בקווקז, באסיה המרכזית ובסיביר). על-פי השקפה זו, ההבדל העיקרי בין "התנועה מערבה" של ארצות-הברית לבין "הדחף מזרחה" של גרמניה הוא בעצם רק עניין של כיוון (הגרמנים והרוסים ציינו לפעמים שאולי הם ניצלו את העמים שכבשו, אבל האמריקנים השמידו אותם בדרך כלל).

אולם רלוונטי יותר לתקופתנו הוא מה שמסופר בסיפור האירופי על המאה העשרים. הרעיון המרכזי הוא שאימפריה יכולה להיות "לא-פורמלית" או "פורמלית", ויש סוגים ודרגות שונים של שלטון אימפריאלי, אבל כולם מהווים למעשה וריאציות על הנושא האימפריאלי. באימפריות האירופיות, שלטון פורמלי על עמי המושבות היה הנורמה, אבל חלק מאימפריות אלה, בעיקר הבריטית, אך במידת-מה גם הצרפתית והרוסית, כללו גם "אימפריה לא-פורמלית", כלומר, שלטון פורמלי פחות על סוגים שונים של שטחי חסות (פרוטקטורטים), מדינות גרורות ומדינות חסות. מדינות אלה היו עצמאיות או אוטונומיות, מבחינה פורמלית, אבל בפועל היו מדינות חסות שחלו עליהן הגבלות שונות. אחת הדוגמאות הטיפוסיות והססגוניות היא "מדינות הנסיכים" בהודו בראשות המהרגיות שלהן, שהתקיימו לצדה של הודו הבריטית, ובניהול מנהלי ישיר של פקידים בריטיים.

אבל בעוד שבאימפריות האירופיות השלטון הפורמלי היה הכלל, והשלטון הלא-פורמלי – היוצא מהכלל, הרי באימפריה האמריקנית היה המצב הפוך. אבל ההבדל הוא הבדל של דרגה, ולא של מהות: גם האירופים וגם האמריקנים קיימו שלטון אימפריאלי פורמלי ולא-פורמלי בנוסחאות שונות. מנקודת-ראותם של האירופים במחצית הראשונה של המאה העשרים לא היה הבדל גדול בין השלטון הבריטי במדינות הפדרציה המלאית, למשל, לבין השלטון הצרפתי בממלכות של הודו-סין (אנאם, קמבודיה ולאוס), והשלטון האמריקני על חברה-העמים הפיליפיני. לא היה גם הבדל בין השלטון הבריטי בשטחי המנדט והגרורות שלו במזרח התיכון (עירק, ירדן ומצרים), השלטון הצרפתי בשטחי המנדט שלו באזור (סוריה ולבנון) והשלטון האמריקני בתחום ההשפעה שלו בים הקריבי ובאמריקה המרכזית (לא רק במחצית הראשונה של המאה העשרים, אלא גם במחצית השנייה).

אולם קווי הדמיון החשובים ביותר בין האימפריות האירופיות והאמריקנית אינם טמונים בתחום שטחי החסות המסוימים או בהיקפם, ולו גם בשטחים גדולים כמו תתי-בשות (הודו) או יבשות שלמות (אמריקה הלטינית). התכונה החשובה ביותר של אימפריה היא הדרך שבה היא שואפת להכתיב לכל העולם, ולא רק לשטחים שבשליטתה, אמות-מידה לאורחות-חיים ואת רוח התקופה. שאיפות אלה באות לידי ביטוי בחזון המיוחד של האימפריה על פוליטיקה, כלכלה, תרבות, ובסופו של דבר גם בתחומי יסוד כמו טבע האדם ומשמעות החיים עצמם. כל אלה יחדיו הם המרקם של הרעיון האימפריאלי. הבה נבחן את הרעיון האימפריאלי של שש אימפריות גדולות, מבית הבסבורג ועד האימפריה האמריקנית.

באחרים ולהנחותם, לטובת הכלל. זה האדם שימצא את שיווי המשקל בין המרץ של הפרט לסדר הכללי. דרגה כזאת של בשלות ובגרות תושג רק אחרי שנות בגרות רבות, ואולי רק בשנות החמישים לחייו של אדם, אם בכלל.

האימפריה הבריטית והמונרכיה שוחרת הטוב

בדרך כלל אין האימפריה הבריטית נתפסת כמשטר שהיה בו שמץ של חזון מן הסוג שאפיין את בית הבסבורג. עם זאת, אין ספק שהיה בבריטניה רעיון אימפריאלי כלשהו, למרות שהחזון שלה היה פחות לכיד ופחות ריכוזי מזה של ההבסבורגים. למעשה, במרכזה של תפיסת האימפריה הבריטית ניצבו מספר רעיונות. אחד מהם, הנצרות הפרוטסטנטית, הקביל לרעיון הקתולי-רומי של ההבסבורגים. לרעיון זה היתה היסטוריה ארוכה ראויה לציון, מימי אליזבת הראשונה ("המלכה הבתולה" – מקבילתה הפרוטסטנטית של מריה הבתולה של הקתולים), ועד ימי ויקטוריה, על שלל האגודות המיסיונריות הפעילות של תקופתה. אבל האמונה הפרוטסטנטית באימפריה הבריטית לא היתה חובקת-כול ומקיפה כמו האמונה הקתולית-רומית באימפריה ההבסבורגית. רעיון נוסף היה תפיסת האומה הבריטית (או האנגלית, ובמשך זמן מה – גזע), שהקביל לרעיון המרכזי של האימפריה הצרפתית. אלא שהאומה הבריטית היתה מורכבת בעצם מתערובת מסובכת של אנגלים, סקוטים וולשים, שכונסו יחדיו בממלכה מאוחדת, ולא במדינת-אומה מעורפלת קמעא, כמו זו הצרפתית. גם רעיון זה לא יכול היה להיות חובק-כול ומקיף אמיתי, בייחוד לא באימפריה שעמיה היו שונים ומרוחקים כל-כך זה מזה.

שני רעיונות נוספים שהיו קשורים זה בזה היו מיוחדים יותר לתפיסה הבריטית. אחד מהם היה התפיסה של אימפריית סחר. סחר עלול להיראות כמקור המוני מדי למתן לגיטימציה לאימפריה, אבל בבריטניה של המאה השש-עשרה משמעותו היתה הרומנטיקה של סוחרים-הרפתקנים שקראו דרוור למרץ שלהם, חוללו שינויים מפליגים והביאו סחורות אקזוטיות מכל קצוות תבל. במאה התשע-עשרה נעשה רעיון הסחר נשגב עוד יותר, לאחר שהורחב והיה לאידיאולוגיה של סחר חופשי. במשך קרוב לתשעים שנה (מביטול חוקי התבואה ב-1846 ועד החזרתם של תעריפי המכס, או "ההעדפות האימפריאליות" למושבות ב-1932), ראו הבריטים באימפריה שלהם את הכוח המניע העיקרי להפצת חופש המסחר ולשמירה עליו, לטובת הכלל.

תפיסת האימפריה הימית היתה קרובה לרעיון הסחר. עצמה ימית – "בריטניה השלטת, מושלת בימים" – ניצבה במרכזו של הרעיון האימפריאלי הבריטי וסיפקה לו חלק לא-מבוטל מהרומנטיקה שלו. "כלל שתי המעצמות" (דהיינו, שהצי המלכותי חייב להיות חזק יותר משני הציים היריבים גם יחד), היה אמור להפגין את עליונותה הימית והאימפריאלית של בריטניה לעיני כול. האימפריה הבריטית יכלה להיות "האימפריה שבה השמש אינה שוקעת לעולם", מפני שהיתה תלויה ב"ספינות מוכות הסערי" הללו על פני כל כדור-הארץ.

אבל הרעיון המרכזי בתפיסה של האימפריה הבריטית היה רעיון המלוכה של בריטניה. רוחה ונשמתה של האימפריה הבריטית היו שירות נאמן למלך (או למלכה) ולמדינה. חלק ניכר מהלגיטימציה של האימפריה ניזון מהלגיטימציה של המלוכה שלה, שנתפסה כשלטון שוחר טוב וגומל חסדים, ומהנאמנות של אנשי הממשל האזרחי והצבא ששירתו אותה. מלחמת העצמאות האמריקנית, שהדיחה את המלוכה והקימה רפובליקה תחתיה, סייעה להידוק נוסף של הקשר בין שאר חלקי האימפריה למלוכה. הנאמן יותר הוא המלוכני יותר. הדוגמה המובהקת ביותר היא קנדה הדוברת אנגלית, שנוסדה בדרך כלל על-ידי פליטים או מהגרים מהמהפכה האמריקנית, שכינו את עצמם "נאמני האימפריה המאוחדת".

מרכזיותה של המלוכה באימפריה זכתה להכרה ולחזוק על-ידי ראש-הממשלה בנג'מין דיזראלי, כאשר הביא להכתרתה של ויקטוריה כקיסרית הודו, ולשינוי תוארה ל"מלכה-קיסרית". בשנים שלאחר מכן נערכה סדרה של טקסים מפוארים ומרגשים שבהם התכנסו נסיכים, סולטנים ואף מלכים עטויי מחלצות מכל הארצות המרוחקות שחסו תחת שלטונו הנדיב של הכתר הקיסרי הבריטי. שיאם של הטקסים היה ב-1897, ביובל ה-60 למלכותה של ויקטוריה, ללא ספק המחזה המרהיב ביותר שהועלה על בימה כלשהי בעולם במאה התשע-עשרה.

בעיני האימפריה הבריטית, הטיפוס האנושי האידיאלי היה החייל, שלימים הצטרף אליו איש המנהל האזרחי, בשירות הכתר. התכונות שהועלו על נס באידיאל זה היו נאמנות, חובה, הגינות (מתוך כבוד), יושרה, שכל ישר, ושיקול-דעת טוב. תכונות אלה נרכשות רק מתוך ניסיון, ומדרך הטבע שהן מצויות רק אצל מבוגרים. אבל נראה שאפשר היה להגיע לאידיאל בגרות בריטי זה בגיל צעיר יותר מאשר בממלכה ההבסבורגית, כנראה בשנות הארבעים לחייו של אדם.

האימפריה הצרפתית ומדינת-האומה הרציונלית

האימפריה הצרפתית לא השתרעה על שטחים אדירים כמו האימפריה ההבסבורגית או הבריטית, ולא האריכה ימים כמותן. ובכל זאת, במשך יותר ממאה שנה (משנות השלושים של המאה התשע-עשרה ועד שנות החמישים של המאה העשרים) היתה זו האימפריה השנייה בגודלה בעולם. במרכז הרעיון האימפריאלי הצרפתי ניצבה מדינת-האומה הצרפתית, שאורגנה סביב עקרונות ההיגיון. מעצם טבעו, נראה שתפיסה זו היתה אוניברסלית יותר מהרעיון ההבסבורגי (פחות כללי ויותר לאומי), ואפילו מהרעיון הבריטי (פחות עולמי ויותר לאומי). ההיגיון, לעומת זאת, נתפס כאוניברסלי אף יותר מהקתוליות. הצרפתים נאלצו להתמודד דרך קבע עם המתחים בין דרישותיה הלאומיות של צרפת לבין דרישותיו האוניברסליות של ההיגיון.

הרעיון האימפריאלי הצרפתי היה מאופץ עוד יותר עקב העובדה שצרפת היתה התגשמותה המובהקת של מדינת-אומה. נוסף על כך, האימפריה הצרפתית

התאפיינה בשלטון פורמלי ובהבחנה פורמלית בין אלה שהם in לאלה שהם out, עוד יותר מההבסבורגים והבריטים. טענתם של הצרפתים לאוניברסליות ניזונה מן הרעיון הראוי לציון, שמאחר שהתרבות הלאומית של צרפת היא הקלסית, ההגיונית והרציונלית שבתרבויות, כוחה וכוח משיכתה יפים בכל מקום. להלכה, אפשר להביא את הטבע האנושי לכליל השלמות, אך למעשה אפשר להביא את הטבע האנושי של אליטות מצומצמות לכליל השלמות באמצעות ההיגיון שמבטאת המדינה הצרפתית וההשכלה שהיא מעניקה.

בעיני האימפריה הצרפתית, הטיפוס האנושי האידיאלי היה איש המעשה (או העסקים) בשירותו של ההיגיון. האידיאל האנושי הוא אדם בוגר שחי ופעל בהיגיון זמן מספיק כדי להיות איש מנהל תכליתי ויעיל לאחרים, לטובת הכלל. אבל בעוד שאל האידיאל הבריטי צריך להגיע בזכות הניסיון, אפשר להגיע אל האידיאל הצרפתי באמצעות השכלה. לפיכך אפשר להגיע לאידיאל הברגרות הצרפתי בגיל צעיר יותר מאשר בממלכת הבסבורג או אפילו בבריטניה, כנראה בשנות השלושים לחייו של אדם.

האימפריה הנאצית והזהות הגזעית

ש לטונה של גרמניה הנאצית על עמים אחרים היה קצר, קיצוני ומעוות כל-כך, עד שאין היא ראויה כלל להיקרא אימפריה, כינוי המרמז על מידה מסוימת לפחות של סדר וארגון. אולם מקומה המכובד של גרמניה במרכז אירופה ומרכיבים מסוימים של רציפות בינה לבין הרייך השני ("רייך" הוא המונח הגרמני לאימפריה) של הקייזר וילהלם השני לבין הרייך השלישי של הנאצים, הופך את המקרה לפרשה מעניינת בזכות עצמה. נוסף על כך, הפרוטקטורט של בוחמיה ומורביה היה נחלה מרכזית בתוך האימפריה הנאצית.

כידוע היטב, האיחוד הלאומי של גרמניה ב-1871 היה מהלך משונה: לא זו בלבד שהוא נעשה באיחור, אלא שהוא גם לא הושלם. באותה התקופה היו כל העמים הבריטיים בבריטניה, ואם היו במקומות אחרים (כמו בקנדה ובאוסטרליה, למשל), היו כפופים לשלטון בריטי. בדומה לכך, כל הצרפתים היו בצרפת (החריגים היו בלגיה, קנטונים אחדים בשוייץ וקוובק).

מצבו של העם הגרמני היה שונה למדי. הנסיבות הפוליטיות של איחוד גרמניה הביאו לכך שהגרמנים שחיו תחת שלטון בית הבסבורג, ושהיו המרכיב השולט בחציו האוסטרי, לא יכלו להצטרף למדינה הגרמנית החדשה. זו לא היתה אמורה להיות בעיה עבור הגרמנים באוסטריה אילו יכלו להמשיך למשול. אבל לקראת סוף המאה התשע-עשרה נעשה העניין בעייתי. חלקם של הגרמנים באוכלוסיית האימפריה הצטמצם, והענקת זכויות דמוקרטיות הלכה והתרחבה. התלכדות המגמות הדמוגרפיות והדמוקרטיות הבהירה, שהגרמנים יכלו להיות רק אחד מבין מספר מיעוטים בתוך האימפריה שלהם לשעבר. תחושת שקיעה מתמדת וחסרת מעצורים זו בחלקם של הגרמנים באוכלוסייה ובמעמד הפוליטי והחברתי, דחפה את הקהילות הגרמניות של הממלכה ההבסבורגית ל"מדיניות של ייאוש תרבותי". התוצאה

היתה תחושה עזה של זהות תרבותית, וזו הפכה לתחושה עזה של זהות גזעית בעקבות ההשקפות האינטלקטואליות שרווחו בתקופה ההיא. המודעות לתרבות ולזהות הגזעית הגרמנית באוסטרו-הונגריה, כלומר, מחוץ לגרמניה, היתה חריפה הרבה יותר מאשר בגרמניה עצמה. לרוע המזל, על רקע אווירה זו עלה היטלר על הבימה.

בשנים שלאחר מכן עברו עמים אימפריאליים נוספים תמורות ושקיעות דמוגרפיות ודמוקרטיות משלהם, שגררו בעקבותיהן פוליטיקה של ייאוש תרבותי משלהן. מיליון הצרפתים באלג'יר ומיליון הבריטים בצפון אירלנד הם בין הדוגמאות הידועות ביותר. אבל 12 מיליון הגרמנים שהתגוררו באימפריה ההבסבורגית היו בעיה גדולה הרבה יותר. ב-1918, עם התמוטטות המלוכה, הפכה הבעיה לאסון.

הסכסוך השלום בוורסיי, אחרי מלחמת-העולם הראשונה, חולל דינמיקה גורלית שהובילה להקמתה של אימפריה רצחנית. נוכח מקומה המרכזי של גרמניה באירופה ומעמדה הבכיר בכלכלת היבשת היה ברור, ובלתי-ימנע, שגרמניה תחדש במוקדם או במאוחר את כוחה. אבל אם גרמניה חזקה תרצה להקים לעצמה אימפריה משלה, יהיה עליה לעשות זאת בתוך גבולות אירופה עצמה, נוכח התפצלותו של העולם הלא-אירופי בין האימפריות המנצחות – הבריטית והצרפתית. מאחר שהמדינות החדשות, אבל החלשות, הוקמו בין גרמניה לרוסיה (שהיתה עכשיו לברית-המועצות), היה זה בלתי-נמנע שגרמניה תקים את האימפריה שלה במזרח. ולבסוף, נוכח העובדה ששתיים ממדינות אלה (צ'כוסלובקיה ופולין) שלטו (ביחד) בחמישה מיליון גרמנים, שיהיו שם תמיד מיעוט חשוף ופגיע, היה זה בלתי-ימנע שכל אימפריה גרמנית תקום כשבמרכז הייתה דעה נחרצת שיש להגן על המיעוטים הגרמניים, לשמרם ובסופו של דבר – לספחם לגרמניה. רוב הגרמנים האלה, יותר משלושה מיליונים, היו מרוכזים בבוהמיה לבדה.

ההגנה על מיעוט שהיה פעם שליט ועתה הפך לנשלט, והבטחת קיומו, היא משימה קשה, והשיטות לכך יהיו בהכרח קשות, באפליה ובדיכוי ממוסדים מעטים ככל האפשר (כמו שסברה האוכלוסייה הלבנה במדינות הדרום של ארצות-הברית במשך מאה שנה אחרי מלחמת האזרחים, למרות שהיתה בעצם רוב דמוגרפי). אבל מ-1939 עד 1945 שילבה בתוכה האימפריה הגרמנית של מרכז אירופה ומזרחה את עצמתה של המדינה הגרמנית המתחדשת עם האידיאולוגיה של זהות גזעית, שצמחה מתוך ההוויה של ייאוש תרבותי באוסטרו-הונגריה. אידיאולוגיה זו, של זהות גזעית, היתה הרעיון האימפריאלי של גרמניה הנאצית. בעיני האימפריה הנאצית, הטיפוס האנושי האידיאלי היה קצין ה-SS בשירות ה-volk הגרמני והגזע הארי. התכונות שהועלו על נס באידיאל זה היו אומץ, עצמה, סבילות, גבורה ונאמנות (סיסמת ה-SS היתה "נאמנותי היא כבודי"). אלה אינן תכונות המאפיינות אדם בוגר דווקא. אדרבא, סביר ביותר שהן תמצאנה אצל אדם צעיר, בשיא אונו, דהיינו: בשנות העשרים לחייו.

האימפריה הסובייטית והצמיחה התעשייתית

ל אימפריה הסובייטית, או הרוסית, היו מספר תכונות חשובות שהיו משותפות לה ולאמפריה הנאצית, או הגרמנית. שתיהן רצו לשלוט באותם השטחים – מזרח אירופה ומרכזה, ושתיהן רצו להשתית את הלגיטימציה של שלטונן על אידיאולוגיה חילונית.

אבל הדינמיקות הבסיסיות של האימפריות הגרמנית והרוסית נבדלו זו מזו. במזרח אירופה ובמרכזה לא היו מיעוטים רוסיים רציניים (אם כי היו מספר מיעוטים כאלה מזרחה יותר, באסטוניה, בלטווייה ובאוקראינה). לרוסים לא נשקף איום מצד עמי מזרח אירופה ומרכזה, אלא מצד הגיאוגרפיה. פולין, במיוחד, שימשה במשך הדורות קרש קפיצה לפלישות חוזרות ונשנות לרוסיה ממערב (צרפת של נפוליאון, גרמניה של וילהלם, גרמניה הנאצית ואפילו פולין עצמה, ב-1920). מנקודת-ראותם של הרוסים, "המסדרון הפולני" האמיתי השרע ממערב למזרח והיה פולין עצמה. גם מדינות אחרות במזרח אירופה ובמרכזה (הונגריה ורומניה) שימשו בסיס לפלישות. בסוף מלחמת-העולם השנייה עמד סטאלין על כך שמזרח אירופה ומרכזה יהפכו לאזור חיץ נרחב בין ברית-המועצות למערב, שיהיה בשליטת "ממשלות ידידותיות לברית-המועצות" (כפי שנכתב בהסכם ילטה). במשך ארבעת העשורים שלאחר מכן היתה ההגנה על אזור חיץ זה ושמירתו בין עיסוקיה המרכזיים של האימפריה הסובייטית. שום אימפריה אירופית אחרת לא עמדה מעולם בפני בעיה ומטלה מרכזיות כל-כך.

האימפריה הסובייטית היתה יוצאת-דופן גם מבחינה נוספת. בכל אימפריה כמעט, ובוודאי שבחמש האימפריות שבהן עסקנו עד כה, היו בני העם השליט מתקדמים יותר, מבחינה כלכלית ותרבותית, מן העמים שנשלטו על ידם. האימפריה הסובייטית היתה אחד המקרים הנדירים והמעוותים שבהם היו בני העם השליט מתקדמים פחות מהנשלטים על ידם. אצל הרוסים בלט לעין שילוב של עצמה עדיפה ותרבות נחותה, וגם עובדה זו הפכה את האימפריה שלהם לנתעבת במיוחד בעיני עמי מרכז אירופה ומזרחה.

בפני הרוסים עמדה אפוא משימה קשה במיוחד של הקניית לגיטימציה לאימפריה שלהם על יסוד רעיון נעלה. מובן שבתחילה עשו הרוסים מאמצים גדולים להפוך את האידיאולוגיה המרקסיסטית לרעיון האימפריאלי שלהם, אבל במציאות תפסה את מקומה עד מהרה הטענה שהקומוניזם ומודל ההתפתחות הסובייטיים מתאימים יותר כבסיס לצמיחה כלכלית. אבל בתחילת שנות השמונים של המאה שלנו הוכח בעליל שהרעיון הזה כוזב, הלגיטימציה של האימפריה נשמטה, ועד מהרה קרסה לפתע.

מה היה הטיפוס האנושי האידיאלי של הרעיון האימפריאלי הסובייטי? בתקופת סטאלין היה זה כמובן "האדם הסובייטי החדש", עובד התעשייה שתכונותיו היו עצמה, סבילות, נאמנות, ובימי מלחמה – גבורה. אלה הן תכונות של אדם בשנות העשרים לחייו, כמו אצל איש ה-ss. אבל הצעיר הסובייטי הזה הזדקן עם השנים ולא רכש לעצמו תכונות חדשות או

בשלות. אדרבא, עד מהרה התברר שברעיון האימפריאלי הסובייטי אין כלל מקום לטיפוס אנושי אידיאלי, אלא רק לסוגים שונים של אנשי יומיום, שגרתיים ומשמעמים.

אימפריה צעירה, אמריקנים בוגרים

ב ימי מלחמת-העולם השנייה ואחריה, זינקו העצמה והנוכחות האמריקניות – האימפריה האמריקנית בסיפור האירופי – בבת-ראש החוצה, מחצי הכדור המערבי אל העולם עצמו, או לפחות לאירופה המערבית ולצפון-מזרח אסיה. ליד ערש לידתה של אימפריה חדשה וחובקת עולם זו, עמד דור מופלא של "אנשים נבונים" – ובייחוד ג'ורג' מרשל, דין אצ'יסון וג'ורג' קינן, ושלושה נשיאים (מצליחים) בזה אחר זה – רוזוולט, טרומן ואייזנהאואר.

ברי, שבזמנים ההם לא הכול הודו בכך שמנהיגים אלה היו "נבונים" במיוחד. למעשה, הם זלזלו אפילו זה בזה מפעם לפעם. השניים שזכו בדרך כלל להערכה הרבה והנרחבת ביותר – מרשל ואייזנהאואר, נהנו מהעובדה שהם היו החיילים האמריקניים הבכירים במלחמת-העולם השנייה, וכונו "אדריכל הניצחון" ו"משחרר אירופה", בהתאמה. אבל כשאנו משקיפים על תקופה זו חמישים שנה לאחור, דומה שאנשים אלה היו לא רק נבונים, אלא גם חכמים משכמם ומעלה. הם מגלמים באישיותם את בשלות הניסיון, ההבנה, האופי ושיקול-הדעת שהושגו רק לעתים נדירות בתולדותיה של ארצות-הברית, ולמעשה – גם בתולדותיו של העולם.

מדוע נתפסים אנשים אלה כבשלים וכבוגרים כל-כך? חלק מהתרשמות זו הוא, כמובן, אשליה אופטית. מאחר שהיו בעמדות מנהיגות או בתפקידים בכירים בימי מלחמה גדולה שארצם יצאה ממנה כמנצחת, טבעי שהיו להם אישיות מרשימה ושיקול-דעת משובח. אילו היה נפוליאון מסיים את הקריירה שלו כמנצח ולא כמפסיד, יש להניח שגם הוא היה מצטייר כאדם נבון.

אבל היו גם גורמים נוספים שתרמו להתרשמות זו. האנשים הנבונים של העשור שאחרי המלחמה לא היו רק מנהיגים בימי האתגרים של מלחמת-העולם השנייה. הם ובני דורם חוו על בשרם שלוש תקופות של משברים ואתגרים בזו אחר זו, שליוו את כל חייהם הבוגרים: מלחמת-העולם הראשונה, המשבר הכלכלי הגדול ומלחמת-העולם השנייה. חלקם סבלו גם מכאובים או טרגדיות אישיות: בעיקר רוזוולט, אבל גם מרשל ואייזנהאואר.

נוסף על כך, לרוב המנהיגים האמריקניים האלה היה ניסיון רחב, ואפילו מכלי ראשון, באירופה. בתוך כך חוו על בשרם חלק מהניצחונות ומהטרגדיות של דורות אחדים בעמי העולם הישן, ולא רק של דורות של אמריקנים. הבנה מסוג זה באה לידי ביטוי מושלם בכתביו של ג'ורג' קינן. לא היה עוד אמריקני, שעסק בענייני ציבור או באקדמיה, אשר הפגין רגישות והבנה חכמה ובוגרת כלפי אירופה יותר משהפגין קינן בזיכרונותיו וביומיו.

אל אנשים נבונים אלה, שניצבו במרכז האימפריה האמריקנית החדשה, הצטרפו אנשים נבונים לא פחות במדינות-האומה הישנות שהפכו לבעלות-בריתה החדשות

של ארצות-הברית. בעשור שאחרי מלחמת-העולם השנייה שימשו אנשים בוגרים ומנוסים באופן בלתי-רגיל כמנהיגיהן של גרמניה המערבית (קונרד אדנאואר), של איטליה (אלצ'ידה דה-גספרי) ושל יפן (שיגרו יושידה). מנהיגים אלה, שהגיעו למשרות הרמות ביותר בארצותיהם עשר שנים אחרי מלחמת-העולם השנייה, נולדו למעשה דור אחד לפני היטלר, מוסוליני וטוגו, האנשים שהובילו את ארצותיהם לחורבן בימי המלחמה. מנהיגי המלחמה היו אנשים קיצוניים, אם כי קיצונים של הימין. יורשיהם, שהיו מבוגרים מהם בדור אחד והנהיגו את ארצותיהם עשר שנים מאוחר יותר, היו שמרנים אמיתיים. ההנהגה הפוליטית בבריטניה ובצרפת אחרי המלחמה היתה מגוונת יותר. אולם וינסטון צ'רצ'יל, השמרן הבריטי המנוסה כל כך, חזר לשלטון בין 1951 ל-1955, ושרל דה-גול, עמיתו הצרפתי, חזר זמן לא רב אחרי (מ-1958 עד 1969).

בדור הראשון לקיומה של האימפריה האמריקנית ניצבה, אם כן, ליד הנאיה קבוצה יוצאת-דופן של אנשים נבונים, עיצבה את המבנה שלה ואת מדיניותה, ושלטה במקורות כוחה. קבוצת אנשים נבונים לא פחות ניצבה ליד הגאי החלטות העיקריות של האימפריה, סיגלה לעצמה את מדיניותה של האימפריה והחילה אותה בארצותיה בהתאם למציאות המקומית.

במשך עשרים השנים הבאות הביאה האימפריה האמריקנית שלום ורווחה לנחלותיה העיקריות – המדינות המתועשות באירופה המערבית ובצפון-מזרח אסיה (תחילה יפן, ואחר כך דרום-קוריאה וטייוואן). התועלת הטמונה בשלום ובשגשוג בלטה פחות באזורים אחרים של האימפריה, ובעיקר באמריקה הלטינית, אבל גם שם נהנו מהם האליטות המקומיות.

שלום ומדינות חסות. השלום הממושך במערב אירופה היה, בין השאר, פרי המלחמה הקרה במרכז אירופה. פוטנציאל התוקפנות הסובייטית חידד את הצורך בהגנה מצד האמריקנים. ארצות-הברית סיפקה את מערך המגן הזה בערובות הביטחון של ברית **נאטו**, שאפשר לראות בה שיטה מתוחכמת ביותר של חסות צבאית (דה-גול לא רק הבחין בכך, אלא גם אמר זאת).

השיטה של תלות צבאית, שהסתתרה תחת הכינוי "חסות", היתה מוכרת באימפריות רבות. האימפריה הבריטית, במיוחד, שפעה דוגמאות כאלה (הנסיכויות בהודו, מדינות מלאיה ושורה ארוכה של מדינות חסות באפריקה ובמפרץ הפרסי), אבל גם לאימפריה הצרפתית היו מדינות חסות (פורמלית: אנאם, קמבודיה, לאוס, מרוקו וטוניס). ברוב האימפריות היו מדינות החסות האלה דומות יותר למתן חסות מפני סחטנות בעולם הפשע, כשהמעצמה הקיסרית מספקת בעצם הגנה מפני עצמה. אבל באימפריה האמריקנית היו מדינות החסות במערב אירופה ובצפון-מזרח אסיה מוגנות מפני איום של תוקפן זר, בין אם מפני ברית-המועצות או מפני סין הקומוניסטית, שגם המעצמה האימפריאלית וגם מדינות החסות עצמן הסכימו ביניהן שהן מהוות איום. ההגנה הצבאית שהעניקה אמריקה לא היתה משמעותית כל-כך במקום שהתוקפנות החיצונית לא היתה ברורה ומוגדרת, כמו באמריקה הלטינית ובמזרח-התיכון. הסכמי ההגנה של ארצות-הברית באזורים אלה (הסכם ריו באמריקה הלטינית, ברית בגדד קצרת-הימים במזרח-התיכון),

נתפסו בעיני חלקים נרחבים באוכלוסיות המקומיות כהסכמי חסות, או אפילו כחסות מפני סחטנות, במובן הקיסרי (או האימפריאליסטי) המקובל. על-פי היגיון זה, דומה שהסרת האיום החיצוני על אירופה (כלומר, האיום הרוסי), או אפילו שקיעתו התלולה, עתידה לשחוק גם את הלגיטימיות ואת היציבות של מערך החסויות האמריקני.

אלא שהדברים אינם פשוטים כל-כך. השלום הממושך במערב אירופה היה גם פרי העובדה שהאימפריה האמריקנית מצאה כנראה את הפתרון הסופי לשאלה הגרמנית. גרמניה המאוחדת, שהיתה בדרך כלל המעצמה הצבאית והכלכלית הגדולה ביותר ביבשת מ-1871 עד 1945, היתה בעיה ללא פתרון לשכנותיה. אבל אחרי 1945 חדלה גרמניה להיות המעצמה הצבאית המרכזית באירופה, ושתי מעצמות-העל, משני צדיה של אירופה, חילקו אותה ביניהן. (גיאורגי ז'וקוב, המרשל הסובייטי, אמר לנשיא אייזנהאואר ב-1955: "לכם יש גרמניה משלכם, ולנו יש את שלנו. יותר טוב ככה"). יתר על כן, גרמניה חדלה להיות המעצמה הכלכלית העיקרית באירופה; אמריקה תפסה את מקומה. ולבסוף, המיעוטים הגרמניים לא היו עוד בעמדה מכובדת אך פגיעה, ולא היו מפוזרים בכל מרכז אירופה ומזרחה. בעקבות השיטפון העצום והאיום של פליטים שנדדו באירופה ב-1945, נדחקו עתה כולם לתוך גרמניה עצמה (בדרך כלל בגרמניה המערבית, שם ישבו לבטח במדינה דמוקרטית יציבה שהשתלבה היטב במערכת הבריטית האמריקנית).

שגשוג והעדפות. השגשוג הממושך במערב אירופה נבע בעיקר מהכלכלה הבינלאומית החופשית שארגנו האמריקנים. זכר המשבר הכלכלי הגדול שהתחולל בארצות-הברית הבליט את הצורך במנהיגות כלכלית אמריקנית. ארצות-הברית סיפקה את המנהיגות הזאת בעזרת תכנית הסיוע הכלכלי לשיקומה של אירופה (תכנית מרשל), קרן המטבע הבינלאומית והבנק העולמי. ניתן לומר שמוסדות אלה, יחדיו, הם מערכת מתוחכמת ביותר של ארגון כלכלי מתוך מרכז אימפריאלי.

בכל האימפריות היתה צורה כזאת או אחרת של תלות כלכלית. הבריטים כינו את השיטה שלהם "העדפות אימפריאליות", והצרפתים כינו את שלהם "אמנה קולוניאלית". ההעדפות האימפריאליות והאמנה הקולוניאלית היו, ברוב המקרים, העדפותיה של המעצמה האימפריאלית לעצמה, על חשבון העמים הנשלטים. הידועים ביותר היו ההסדרים שהמעצמות האימפריאליות ייצרו את מוצרי התעשייה, ואילו העמים הנשלטים ימשיכו לספק את מוצרי החקלאות.

אבל באימפריה האמריקנית, מעדיפה המעצמה השלטת שמדינות החסות הכלכלית שלה ישקמו את תעשיותיהן המיושנות במהירות, וגם יקימו תעשיות חדשות. ואמנם, במשך ארבעה עשורים היו התעשיות של הנחלות האמריקניות העיקריות (מדינות מערב אירופה וצפון-מזרח אסיה), המוטבות העיקריות של שיטת הכלכלה הפתוחה האמריקנית, עוד יותר מאשר אמריקה עצמה.

אבל בשנות התשעים נוצר מצב שונה. עצם השגשוג של הנחלות האלה העלה אותן לרמה של כלכלות בשכר גבוה,

ואפילו בתר-תעשייתיות, ותעשייתיהן איבדו מכושר התחרות שלהן בשוק העולמי. מדינות מערב אירופה במיוחד, עם אבטלה הנעה בין 10 ל-15 אחוזים, איבדו כבר את ביטחונן שהן נהנות מהשוק העולמי הפתוח.

יסודות עתידיים לגיטימציה של אימפריה

מה יהיו, אם כן, יסודות הגיטימציה של האימפריה האמריקנית בעתיד? הבה נבחן שלושה מרכיבים שעמדו בדרך כלל במרכזו של הרעיון האימפריאלי: שלום, שגשוג ותרבות.

האימפריה הרומית סיפקה את שלושת המרכיבים האלה במשך זמן רב, וזו היתה הסיבה לגיטימיות הממושכת שלה. האימפריה ההבסבורגית הצטיינה בשגשוג יותר מאשר בשלום, ועוד יותר מכך – בתרבות שהלחלה לכל שדרות החברה. האימפריה הבריטית, כמו הרומית, סיפקה את כל שלושת היסודות בתקופת "השלום הממושך" ו"המאה התשע-עשרה הארוכה". האימפריה הצרפתית, כמו ההבסבורגית, הצטיינה בשגשוג יותר מאשר בשלום, ועוד יותר מכך – ביוקרתה התרבותית. האימפריה הנאצית, קצרת-הימים, לעומתן, לא סיפקה כמעט דבר משלושת היסודות, והאימפריה הסובייטית – מעט יותר ממנה. הנאצים חיפשו לעצמם לגיטימציה במאבק על עליונות הגזע, והפסידו בו. הסובייטים חיפשו את הגיטימציה במאבק על צמיחה כלכלית, וגם הם הפסידו בו.

האימפריה האמריקנית, כפי שראינו, הצליחה בעיקר בהבטחת שלום ושגשוג, ואלה היו המרכיבים האמיתיים והמרכזיים של הרעיון האימפריאלי האמריקני. אבל מה יהיה עליהם בעתיד?

מרכיב השלום ימשיך להיות בעל עצמה רבה. ברור שהאיום הרוסי בימינו הוא רק צל של האיום הסובייטי הישן. אבל בה במידה ברור, שהוא מקנן עדיין ברצינות במוחותיהם של האסטרטגים במזרח אירופה ובמרכז, עד שהם משתוקקים להצטרף לנאטו. האיום הרוסי עלול להתפתח בגלל עצמה חלשה מדי (כלומר, איסדר בולט עד שארגוני פשע ויחידות צבא יצאו מכלל שליטה), או בגלל עודף עצמה, כמו בברית-המועצות לשעבר. כך או כך, רוח הרפאים הסובייטית תמשיך לרדוף את מחציתה המזרחית של אירופה לפחות.

כיום יש אמנם איום פוטנציאלי מצד סין כלפי שכנותיה, יותר מהאיום הרוסי, אבל האיום הסיני אינו מדיד שינה מעיני האסטרטגים של מזרח ודרום-מזרח אסיה. להבדלים אלה יש סיבות רבות ומורכבות. אחת מהן היא שהסובייטים כבשו, למעשה, את שכניהם, אבל הסינים לא. אף-על-פי-כן, פוטנציאל האיום הסיני קיים, והוא מהווה עילה למדיניות בלימה אמריקנית חדשה, ויחד עמה למערכת חדשה של ערובות ביטחוניות וחסינות צבאיות אמריקניות. יש להניח שהתוצאה תהיה מדיניות בלימה כלפי רוסיה חלשה ומעורערת מבפנים, ומדיניות בלימה אחרת כלפי סין, ההולכת וגדלה ומוטרדת. ייתכן ששני קווי מדיניות אלה אינם הטובים ביותר שראוי לה, לארצות-הברית, לנקוט כלפי שתי מדינות קשות אלה, והם ודאי

אינם מחודדים ומחוכמים ביותר. אבל מדיניות הבלימה, על שני חלקיה, תהווה בסיס מוצק לגיטימציה ולהמשכיות של שיטת החסויות האמריקני באירופה ובאסיה – שני האזורים החשובים לה ביותר בעולם אחרי צפון אמריקה עצמה.

השגשוג הוא מרכיב בעייתי יותר. כפי שצינו לעיל, עצם השגשוג של הנחלות העיקריות של האימפריה האמריקנית, ביחוד במערב אירופה, העלה אותן לרמה של כלכלות בשכר גבוה, ואפילו בתר-תעשייתיות. הכלכלות התחרותיות ביותר בענפי הטכנולוגיה הנמוכה והבינונית הן של המדינות המתועשות החדשות במזרח אסיה, ובייחוד סין, אבל גם הודו, אינדונזיה ומלזיה. מדינות אלה הן היום המוטטות העיקריות של שיטת הכלכלה הפתוחה האמריקנית, אבל אף אחת מהן אינה חברה פורמלית במערך החסויות הצבאיות האמריקני, והשיטה היתה מכוונת, למעשה, כלפי סין. בדומה לכך, רק מעטות מבין מדינות אלה אימצו לעצמן את כל העקרונות והנהלים של שיטת הכלכלה הפתוחה האמריקנית. גם כאן דחתה סין את השיטה מכל וכול. בקיצור, אחדות מהמוטטות העיקריות של האימפריה האמריקנית בימינו לא נקלטו במוסדותיה ולא קלטו את הנורמות שלה. ואכן, סין – המוטטת העיקרית, נערכה להתמודד אתם ולהתאים אותם לשיטתה.

וכאן אנו באים אל המרכיב התרבותי של הרעיון האימפריאלי האמריקני. מרכיב השלום המבוסס על חסות צבאית התערפל, מרכיב השגשוג המבוסס על שווקים פתוחים נעשה מפוקפק, אבל מרכיב "העצמה הרכה" של בידור עממי המבוסס על התקשורת העולמית ממשיך לחלחל לשדרות רחבות.

האמירה שהתרבות העממית האמריקנית היא דבר-מה שונה לחלוטין מהתרבויות החובקות-כול של אימפריות רבות בעבר היא כבר בגדר קלישה. התרבויות של אימפריות קדומות אלה, שנקרמו במטרה להעניק לגיטימציה לשלטון ולהוסיף לו נופך נאה, היו תרבויות חובקות-כול שהעלו את הרמה. הציור הספרדי, המוסיקה האוסטרית, הארכיטקטורה של תקופת הברוק, הספרות הבריטית והאלגנטיות הצרפתית היו כולם ביטוי של תרבות גבוהה, וכמוהם בנייני הציבור ותכנון הערים באימפריות ההבסבורגית, הבריטית והצרפתית. מבחינה בסיסית יותר, טיפוס האנוש האידיאליים של אימפריות אלה היו מופת מרומם ומרחיב דעת, אנשים בוגרים שניחנו בתכונות ראויות להערצה. אין זה מקרה שתרבות נעלה מעולם לא היתה מרכיב מרכזי ברעיון האימפריאלי האמריקני. גם אם היתה קיימת תרבות אמריקנית נעלה, היא היתה נמוכה יותר ממקבילותיה האירופיות בכל פניה וגוניה. מה שניתן לכנות בשם "הסגנון האימפריאלי האמריקני" באמנות (ובייחוד הסגנון של סוף שנות הארבעים עד תחילת שנות השישים של המאה שלנו), היה תמיד אקספרסיוניזם מופשט ומכווער, שזנח בימינו. המקביל שלו באדריכלות היה הסגנון הבינלאומי המשעמם והמרגיז, או המודרניזם. התרבות האמיתית של האימפריה האמריקנית היתה כמובן מה שאנו מכנים התרבות העממית (אם כי אנו נוטים לשכוח שגם התרבויות הנעלות של האימפריות הקודמות היו עממיות למדי).

אבל הטיפוס האנושי האידיאלי בראשיתה של האימפריה האמריקנית היה עדיין אדם בוגר ובשל, בעל

שהם מלמדים את המתבגרים לדחות את כל המבוגרים ו"לבעוט" בכל מוקדי הסמכות (המשפחה, הכנסייה והחוק), להוציא את עצמם. חמישה עשורים אחרי דור האנשים הנבונים של האימפריה האמריקנית, מתנהגים מנהיגיה הנוכחיים כאילו היו צעירים בחמישים שנה. השלום של האימפריה האמריקנית נשען על צבאה, והשגשוג שלה נשען על פיריון העבודה שלה. צבא יעיל וכלכלה משגשגת מחייבים מינימום של משמעת עצמית ויראת כבוד כלפי מוקדי סמכות. תכונות אלה נתונות בשנים האחרונות למתקפות בלתי-פוסקות ולערעור על-ידי "העצמה הרכה" של האימפריה האמריקנית. דניאל בל כתב פעם על "הסתירות התרבותיות של הקפיטליזם", ואמר שעצם ההצלחה של התפוקה הקפיטליסטית יוצרת צריכה עממית מוגזמת, שהיא עצמה מערערת את התפוקה הקפיטליסטית. לדעה זו יש מקבילה בסתירות התרבותיות של הרעיון האימפריאלי האמריקני, שבו השלום והשגשוג של האימפריה מביאים להתרכזות הפרט בעצמו ובסיפוק תאוותיו, ואלה מערערים את השלום ואת השגשוג. האימפריה האמריקנית הופכת להיות אימפריה של מתבגרים, על-ידי מתבגרים ולמען מתבגרים. אבל אימפריה של מתבגרים, על סטיותיה, הבידור שלה וריקנותה, לא תהיה אימפריה כלל, בסופו של חשבון ■

תכונות ראויות להערצה, כמו "האנשים הנבונים" שלה. הטיפוס האנושי האידיאלי של האימפריה האמריקנית כעבור שני דורות הוא הבדרן העממי או כוכב הספורט. אלה זוכים במוניטין אדירים ובגמול הכספי גבוה ביותר. הכישורים (המונח "מעלות" אינו עולה כלל על הדעת) הדרושים להצלחה כבדרן או כספורטאי הם כישרון מולד, ריכוז עצמי, מרץ ותוקפנות. אלה אינן תכונות המייחדות אדם בשל ומבוגר, אפילו במובנו המעוות כמו במקרה של איש ה-SS והאדם הסובייטי החדש. למעשה, מי שניחן בכישורים אלה אינו צריך אפילו להמתין עד שנות העשרים לחייו כדי לרכשם. הם קיימים כבר בשנות בחרותו. קיצורו של דבר, הטיפוס האנושי האידיאלי של הרעיון האימפריאלי האמריקני הוא המתבגר, בן-העשרה. אין זה מקרה שהמבוגרים בארצות-הברית מסגלים לעצמם יותר ותכונות של מתבגרים, ובייחוד התרכזות בעצמם ותוקפנות, גם בעסקים, בפוליטיקה, במשפטים ובאקדמיה. גם אין זה מקרה שהסגנון, ה"שיגעונות" החולפים והאפנה האמריקניים, נפוצים ביותר דווקא בין המתבגרים בכל העולם. הנטייה להסתייג ממבוגרים ו"לבעוט" במוקדי סמכות היתה מאז ומתמיד טבעם של מתבגרים וצעירים. אבל החידוש אצל מבוגרים בעמדות סמכותיות במוסדות האמריקניים (באקדמיה, בתקשורת ובפוליטיקה), הוא

האמריקנים מדמים את עצמם למעין סיירת מכבי-אש העומדת על המשמר סביב השעון, נכונה לדחור לכל מוקד של התלקחות ברחבי תבל על מנת לכבות את הדלקה בטרם תתפשט.

אולדרידג' קליוור

המבורגר אחד של מקדונלד'ס נושא בקרבו יותר כוח הרס מאשר מפציץ "שטוקה" (Stuka) בחימוש מלא.

פרנסואה מוריאק